

Jézus Krisztus pere

I. BEVEZETÉS

Jézus Krisztus halálának körülményeit és az ellene folytatott büntetőpert elemezve számos megoldatlan kérdéssel szembesülünk. Az események több ezer éves távlatából rendkívül nehéz egy bírósági per eljárási cselekményeit a valóságnak megfelelő módon rekonstruálni. Jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy a rendelkezésre álló magyar és idegen nyelvű források, illetve a szakirodalom alapján a keresztény vallás megalapítója ellen folytatott büntetőeljárás lefolyásáról, annak körülményeiről és kivégzésének okairól rövid, áttekinthető összefoglalást nyújtson, első sorban a jogilag releváns szempontok figyelembevételével.

II. JÉZUS KRISZTUS SZÁRMAZÁSA - GALILEA SZEREPE JÉZUS PERÉBEN

Palesztina i. e. 63-ban bekövetkezett római uralmától kezdve Jézus származási helye, Galilea sajátos jelentőséggel bírt Syria provincián belül. Galilea helyzete egyedülálló volt Palesztina többi tartományához képest. Ézsaiás próféta a tartományt a pogányok területének nevezte (*gelil*, גליל),^[1] innen származik a Galilea elnevezés. Galilea főleg zsidó lakosságú volt az 1. században, és a hellenista hatásoktól épp úgy mentes maradt, ahogy a római uralom sem érintette közvetlenül. Josephus Flavius, 1. századi zsidó történetíró, aki a lázadó tartomány főparancsnokaként szerzett ismereteit vetette papírra a zsidó háborúról írott művében, a galileaiakat rendíthetetlen hazafiaknak írta le, akik „minden ellenséges támadást visszavertek, és fiatal koruk óta edzeték magukat a harcra”.^[2] A rabbinikus irodalom ugyanakkor egészen más képet fest a galileai emberről: „itt a galileai jelző az „északiak”-ra értendő nevetséges, tudatlan, vallási értelemben tisztátalant jelentett,

[1] A tanulmányomban idézett összes szentírási helyre a református Biblia alapján hivatkozom, figyelemmel arra, hogy a Károli Gáspár-féle fordítás az eredeti görög nyelvű szöveget a leghitelesebben adja vissza. Ézs 9,1.

[2] Flavius, 1963, 3,41.

rájuk utalt a pejoratív paraszt (אֲרָמִי, *am haarec*) kifejezés.”^[3] Nagyban rontotta az északi tartomány megítélését Jeruzsálem szemében az a tény, hogy a Jézus idején Palesztinában beszélt arámi nyelvet a galileaiak nem beszélték helyesen. Kitűnik ez a rabbinikus irodalom bizonyos részleteiből is, de maguk a szinoptikus evangéliumok is rámutatnak a Jézus korabeli dialektusbéli különbségekre. Ma már valószínűsíthető, hogy Jézus és galileai tanítványai is az arámi nyelv galileai dialektusát beszélték, hiszen a görög nyelvű Újszövetség is utal erre akkor, amikor Pétert – Jézus megtagadásakor – épp galileai dialektusa leplezi le a jeruzsálemi főpapok előtt: „Bizony, közülük való vagy te is; hiszen kiejtésed is árulkodik rólad.”^[4] A rabbinikus szövegek és János evangéliuma a galileaiakat ugyanakkor nem az érthetetlen kiejtésük miatt ostorozza leginkább, hanem a Tórában előírt tisztasági előírásokat áthágó, átkozott tömegnek emlegeti őket. A herodiánus és a római hatóságok előtt bármely személy, aki a galileai tetrarchiában több követőt gyűjtött maga köré, legalábbis potenciális lázadónak számított.^[5]

Megállapítható tehát, hogy elsősorban ez a körülmény teremtette meg később a hivatalos zsidó vallási vezetés számára azt az alapot, mely Jézus büntetőjogi felelősségre vonásához, majd kivégzéséhez vezetett.

III. A BÜNTETŐPER

1. A letartóztatás – Ki kezdeményezte a büntető eljárást Jézus ellen?

A Jézus elleni büntetőeljárás az ellene foganatosított letartóztatással kezdődött. Mind a mai napig éles vita tárgya, hogy pontosan ki és milyen minőségben vett részt Jézus letartóztatásában, illetve kinek az utasítására hajtotta végre a parancsot. A letartóztatás eszmei szerzői – Márk beszámolója alapján – a „főpapok és írástudók” voltak,^[6] akiken, amennyiben egyszerre emlegeti őket a Szentírás, általában farizeusokat és szadduceusokat is kell érteni. Ha a római helytartó kezdeményezte volna Jézus letartóztatását, semmi szükség nem lett volna arra, hogy este, titokban hajtsa végre a kényszerintézkedést. Kérdés marad ugyanakkor, hogy amikor Máté Júdás árulásáról beszél, – ha nem a rómaiakra – akkor kikre gondolt, amikor a „sok népet” emlegette.^[7]

Vannak olyan nézetek, amelyek Jézus rómaiak általi letartóztatását hangoztatják. Feltevésüket elsősorban János evangéliumára alapozzák, aki Jézus letartóztatása során – Júdás és a főpapok mellett – katonák jelenlétére is utal: „Júdás azért magához vevén a katonai csapatot, és a papi fejedelmektől és farizeusoktól szolgálakat,

[3] Czire, 2007. (Elérhető: http://epa.oszk.hu/02100/02190/00211/pdf/KM_2007_03_241.pdf.)

[4] Mt 26,73.

[5] Vermes, 1995, 66.

[6] Mk 14,1.

[7] Mt 26,47.

oda méne fáklyákkal, lámpásokkal és fegyverekkel. A csapat azért és az ezredes és a zsidók szolgálai megfogák Jézust, és megkötözik őt, és vivék őt először Annáshoz.”^[8]

Az eredeti görög nyelvű szövegben János a *khiliarkhos* (χιλιάρχως, parancsnok, 1000 ember előljárója) és a *speira* (σπείρα, csapat, katonai egység; a latin *cohors* megfelelője) szavakat használja, amiből viszont nem következik egyértelműen, hogy Júdást római katonák kísérték volna Jézushoz. Egyrészt azért nem, mert mind a Septuaginta, mind Josephus zsidó katonai csoportokra vonatkozóan is használja a *speira* kifejezést,^[9] másrészt „nehéz elhinni, hogy egy római katonai parancsnok rávehető lett volna arra, hogy foglyát először a volt főpaphoz, Annáshoz vigye, s utána még Kaifás főpap elé is odaállítsa. Tekintettel azonban arra, hogy Jézust letartóztatása után a katonák a főpap házába kísérték, a katonáknak a zsidó vallási vezetéssel összefüggő szervezethez kellett tartozniuk, ilyen pedig Jeruzsálemben csak az ún. templomőrség volt, „mely a templom-felügyelők parancsnoksága alatt állt.”^[10] János szerint Pilátus Jézusnak maga jelentette ki, hogy „saját néped és a főpapok szolgáltattak ki nekem.”^[11]

Felmerül a kérdés, hogy ha valóban a zsidó vallási vezetés tartóztatta le Jézust, akkor vajon volt-e jogi alapja az eljárásnak, és ha igen, milyen szabály szerint hajtották azt végre. A Talmud egy helyütt arról számol be, hogy a főpapi kinevezés feltételei között szerepelt a kinevezést megelőzően betöltött templomőrség-parancsnoki cím.^[12] Mivel Josephustól tudjuk, hogy Kajafás után sógorának, Annásnak az egyik fia, Jonathán lett a főpap,^[13] valószínű, hogy Jézus letartóztatása idején Jonathán töltötte be ezt a tisztséget.

Alaposan feltehető tehát, hogy János nem a római katonaságról, hanem a Szentély körüli templomi helyőrségről számolt be a Jézus letartóztatásáról szóló epizódjában is, azaz Jézus letartóztatására valószínűleg a zsidó vallási vezetés kezdeményezésére az őrség katonáinak részvételével a templomőrség parancsnokának utasítására került sor.

2. Kihallgatás Annás előtt - Hatósági vagy bírósági eljárási cselekmény?

Jézus letartóztatása idején Annás veje, Kajafás töltötte be a főpapi tisztséget (i. sz. 18–37 között), Jézust mégis elsőként Annás házába vitték. Josef Klausner (1874–1958) zsidó történész erre azt a magyarázatot adja, hogy bár Kajafás volt a főpap, apósa Annás is főpap volt korábban, és „mivel minden főpap, ha csupán egy napig is viselte ezt a tisztséget, nemcsak címét tartotta meg, hanem tagja is lett a Szanhedrinnek. Annás ezen felül még a főpapi család legidősebb tagja is

[8] Jn 18,3, 12-13.

[9] Pl. 2Mak 12,20.

[10] Jézus elfogatása. Magyar Katolikus Lexikon. (Elérhető: <http://lexikon.katolikus.hu/J/Jezus%20elfogatasa.html>.)

[11] Jn 18,35.

[12] Talmud, 1921–1923, Joma 341a.

[13] Flavius, 1963, 2,17.

volt,^[14] így érthetővé válik, miért épp Annás hallgatta ki először Jézust: „lelki értelemben még mindig ő volt a zsidó közösség feje.”^[15]

Ennél komolyabb problémát jelent, hogy Máté és Márk beszámolója^[16] szerint is Annás még a letartóztatás éjszakáján kihallgatta Jézust. A Misna büntetőjogi szabályai alapján a Szanhedrin éjjel nem tarthatott ülést főbenjáró ügyekben, ha azonban a zsidó büntetőpert megelőző nyomozási szakaszhoz kötjük Jézus Annás általi kihallgatását, arra a Misna tilalma már nem vonatkozik. A feltételezés, miszerint a per bírósági szakasza a letartóztatás éjjelén nem indulhatott meg, annál is inkább valószínű, mert, ha a szaddoceus többségű Szanhedrin – ahogy Klausner állítja – inkább hajlamos lehetett (volna) megszegni az előírásokat, az biztos, hogy „még egy szaddoceus Szanhedrin sem tartott volna (bíró-sági) vizsgálatot Pészach ünnep előestéjén, vagy Pészach első napján”.^[17] Jézus letartóztatása idején tárgyalást „egyszerű” pénteken sem szabadott tartani. Jézus elfogásának idején pedig maga a Széder este is péntekre esett, így azt szinte biztosan állíthatjuk, hogy a Jézus elleni büntető eljárás bírósági szakasza a letartóztatás napján nem kezdődött el.

Annás tehát – előzetes nyomozási eljárási cselekmény formájában – kihallgathatta Jézust. Jézus azonban kihasználva a vallomástétel megtagadásának lehetőségét, nem válaszolt Annás kérdéseire. Annás ezután már nem látta értelmét tovább faggatni a gyanúsítottat, ezért átküldte Jézust Kajafáshoz.

IV. A TÁRGYALÁS ÉS A VÁDPONTOK – A SZANHEDRIN ÉS PILÁTUS ÁLLÁSPONTJA

1. Jézus Kajafás főpap előtt – A Jézus ellen emelt vád a zsidó jog alapján

A főtanács – a per valószínűsített kronológiája alapján – Kajafás főpap elnökle-tével szerdán, Niszán 12-én ülhetett össze, mellyel megkezdődött a Jézus elleni büntetőeljárás bírósági szakasza, a tárgyalás. A Jézus ellen felhozott vádak alapján ellene olyan halálbüntetéssel járó bűncselekmény miatt indult eljárás, amelyben a hetvenegy tagú, Nagy Szanhedrin kizárólagos hatáskörrel rendelkezett. „Az eljárás egymástól két, jól elkülöníthető szakaszra oszlott: a vizsgálatra, ahol a bizonyítást felvették, és a tárgyalásra, ahol már csak a bírák tanácskoztak és hoztak végül ítéletet.”^[18]

A per bírósági szakasza azzal kezdődött, hogy az elnök megnyitotta a tárgya-lást, majd ismertette a vádat. Jézus ellen nem csupán több per zajlott (egymást

[14] Klausner, 1993, 295.

[15] Rops, 1987, 137.

[16] Mt 26,57.; Mk14,53.

[17] Klausner, 1993, 295.

[18] Szathmáry, 2003, 80.

követően), de a zsidó büntetőeljárás keretein belül is egyszerre több vádat hoztak fel ellene: vádolták hamis próféta-sággal és istenkáromlással is. A hamis próféta-ság büntetetté a főtanács Jézus azon kijelentésére alapozta, amelyben Jézus a Templom lerombolásáról beszélt, igaz nem abban a kontextusban, amilyenben a vádban szerepelt: „Rontsátok le a templomot, és három nap alatt megépítem azt.”^[19] Az eredeti vád szerint Jézus ezzel a kijelentésével a zsidó vallás kultikus központjának megszüntetését, és egy új vallási központ létrehozását vetítette előre, melynek értelmében a zsidó jog szabályai szerint hamis próféta-nak bizonyult. A főtanács által előterjesztett vád igazolására a Tóra előírásai alapján legalább két tanú egybehangzó vallomásra lett volna szükség: „...egy tanú nem lehet elég tanú senki ellen, hogy meghaljon.”^[20] Ez a szabályozás a Talmud előírásai között is szerepelt,^[21] és hogy a Jézus elleni per idején is érvényben volt, arról maguk az evangéliumok számolnak be.^[22]

A zsidó büntetőeljárásban a bizonyítási eljárás során a tanúk kiválasztásának és kihallgatásának rendje aprólékosan szabályozott módon történt. Máté és Márk beszámolója alapján több hamis tanú jelentkezett,^[23] vallomásaik azonban nem voltak egybehangzóak. Mivel a zsidó perjog szerint a tanúvallomásoknak minden egyes részletre kiterjedően meg kellett egyezniük ahhoz, hogy azok bizonyítékul szolgálhassanak a perben, a Jézus ellen felhozott első, hamis próféta-ságra alapozott vád nem állta meg a helyét, így bizonyítékok hiányában a vádlott felmentésének lett volna helye. „Akkor a főpap odaállván a középre, megkérde Jézust, mondván: Semmit sem felelsz-é? Miféle bizonytságot tesznek ezek te ellened? Ő pedig hallgat vala, és semmit sem felele. Ismét megkérdezé őt a főpap, és monda néki: Te vagy-é a Krisztus, az áldott Isten Fia? Jézus pedig monda: Én vagyok. És meglátjátok majd az embernek Fiát ülni a hatalomnak jobbján, és eljőni az ég felhőivel. A főpap pedig megszagatván ruháit, monda: Mi szükségünk van még tanúkra? Hallátok a káromlást. Mi tetszik néktek? Azok pedig halálra méltónak ítélték őt mindnyájan.”^[24] Máté némiképp eltérően számol be ugyanerről az epizódról: „És felelvén a főpap, monda néki: az élő Istenre kényszerítelek téged, hogy mondd meg nekünk, ha te vagy-é a Krisztus, az Istennek Fia? Monda néki Jézus: Te mondad.”^[25]

[19] Jn 2,19.

[20] 4Móz 35,30.

[21] Talmud, 1921-1923, Szanh 4,1.: „Csak két tanú vallomása alapján haljon meg, akinek meg kell halnia.”

[22] Jn 8,13-18.: „Mondának azért néki a farizeusok: Te magadról teszel bizonytságot; a te bizonytságtétele nem igaz. Felele Jézus és monda nékik: Ha magam teszek is bizonytságot magamról, az én bizonytságtétele igaz; ... De ha ítélek is én, az én ítéletem igaz; mert én nem egyedül vagyok, hanem én és az Atya, aki küldött engem. A ti törvényetekben is meg van pedig írva, hogy két ember bizonytságtétele igaz. Én vagyok, aki bizonytságot teszek magamról, és bizonytságot tesz rólam az Atya, aki küldött engem.”

[23] Mt 26,60.; Mk 14,58-59.

[24] Mk 14,60-64.

[25] Mt 26,63-64.

A héber szövegben a שבע (*seva*) esküdni jelentésű ige szerepel, melynek kiemelkedő szerepe van a zsidó vallásban. A judaizmus különbséget tesz a fogadalom és az eskü között. A Tóra szerint^[26] a fogadalmat (נדר, *neder*) az ember Istennek teszi, az esküt pedig teheti embernek is. „Az eskü ugyanakkor egy olyan ígéret, amely kötelezettséget ró az esküt tevőre egy bizonyos tárggyal vagy cselekedettel kapcsolatban.”^[27] Azzal tehát, hogy Kajafás főpap maga előtt, de Istenre tett esküvel kötelezte Jézust a válaszadásra, egyfajta morális kötelezettséget rótt Jézusra. Az esküt azzal a céllal alkalmazta a zsidó büntetőjog bizonyítási eszközként, hogy az eskütevő „az eskü morális kényszerének hatása alatt csak az igazat fogja vallani”.^[28] Ahhoz, hogy Jézus igazat mondjon, a per során első ízben meg kellett szólalnia. Ekkor hangzott el a főpap kérdésére a szinoptikusok beszámolóiban eltérő módon szereplő válasz. Jézus válasza kulcsfontosságú volt a per eldöntése szempontjából. Bár eljárásjogilag megtehetette volna, hogy továbbra is hallgat, ezt valószínűleg két okból nem tette meg. Az eskü morális kényszere alatt meg kellett szólalnia, másrészt, ha továbbra sem tesz vallo mást, bizonyíték hiányában a főtanácsnak felmentő ítéletet kellett volna hoznia. „Jézus pedig monda: Én vagyok. És meglátjátok majd az embernek Fiát ülni a hatalomnak jobbján, és eljöni az ég felhőivel.”^[29] Ekkor a főpap megszagatta ruháját, Jézus ellen újabb vádat emelt, ezúttal istenkáromlás büntetével vádolta meg. A Tóra előírásai szerint, ha egy zsidó istenkáromlást hall, a megbotránkozás jeleként meg kell szagatnia a ruháját, de ez a szabály (3Móz 24,15-16.) a főpapokra nem vonatkozott (3Móz 21,10.). Willy Corswant (1883–1954) svájci Biblia-tudós szerint a farizeusok ruhaszagatására azért került sor mégis, mert „szerencsétlenséget okozó tényezőnek tartották, ha valaki hallotta, amint Isten szent nevét meggyalázzák”.^[30]

Az evangéliumok Jézus válaszában a főpapoknak arra a kérdésre, hogy „Te vagy-e a Krisztus, az Istennek Fia?” nem egyöntetűen számolnak be. Jézus perdöntő válaszában elemzése előtt érdemes rövid kitérőt tenni a zsidók által szavakkal elkövethető blaszfémia nyelvi, illetve zsidó vallási szempontból lényeges tartalmi sajátosságaira.

A zsidó vallás Istent mindenhatónak tekinti, aki mindig volt, van, és mindig is lesz. Isten lényegének épp ez a mindenütt, mindenkor jelenvalósága számít, amit a héber nyelvben a létige több különböző igeidőben való ragozott alakja

[26] 4Móz 30,2-3.: „És szóla Mózes az Izráel fiai közt lévő törzsek fejeinek, mondván: Ez az a beszéd, a melyet parancsolt az Úr: ha valamely férfi fogadást fogad az Úrnak, vagy esküt tesz, hogy lekötelezze magát valami kötésre: meg ne szegje az ő szavát; a mint az ő szájából kijött, egészen úgy cselekedjék.”

[27] Mátot - A kimondott szó ereje. (Elérhető: http://www.zsido.com/konyv/72/2280/Gondolatok_a_hetiszakaszhoz/Matot_-_A_kimondott_szo_ereje.)

[28] Bizonyítási eljárás. Magyar Zsidó Lexikon. (Elérhető: <http://mek.niif.hu/04000/04093/html/szocikk/10631.htm>.)

[29] Mk 14,62.

[30] Corswant, 1960, 52.

tud csak kifejezni, egyetlen szó nem létezik rá. A létige gyökbetűiből (HWH יהוה) képzett יהוה (JHWH) alak egy *qal imperfectum* igealak,^[31] amely így jelen-jövő igeidejű formát (van, lesz, válik valamivé) képez a lenni igéből, és amely (kizárólag) formailag tartalmazza a létezést kifejező ige mindhárom igeidejére jellemző mássalhangzókat is. A négy mássalhangzóból álló istennév (mely a helyes fordításokban a fenti magyarázat értelmében Örökkévaló formában szerepel) innen kapta a *tetragrammaton* elnevezést, melynek héber megfelelőjét a Tóra fentebb említett tilalmára tekintettel (5Móz 5,11.) és Isten iránti tiszteletből tilos kiejteni. Az előírások mindössze egyetlen alkalommal, a bűnvallás napján, Jóm Kippúr idején engedték a főpap számára, hogy a Szentek Szentjében kiejtse Isten nevét anélkül, hogy halálra ítélték volna érte. Amennyiben a főpap élve tért vissza a nép közé, Izrael népe megbocsátást nyert Istentől. „Ez utóbbi szokás igen régi eredetű, s csupán a jeruzsálemi templom elpusztítása után szűnt meg azzal a megokolással, hogy akkor mindenki rongyokban járhatna.”^[32]

A tilalmazott név helyett gyakran a görög és latin nyelvű fordítások nyomán az Úr (אדני, *Adonai*), valamint az Isten (אלהים, *Elohim*), a Név (השם, *Hasém*), a Hely (המקום, *Hamakóm*) szavakat, illetve ezek együttesét használták szóban, ugyanakkor írásban speciális kiejtési szabályok mentén, magánhangzók nélkül (figyelmeztetve a felolvasót arra, hogy még csak véletlenül se ejtse ki a saját magánhangzóival a tilalmazott nevet) – megjelenhetett a *tetragrammaton*.

A szinoptikusok beszámolóí alapján – figyelemmel a fent leírt tilalomra – a főpapok kérdésében Isten tiltott neve nyilván nem hangzott el. Máté és Lukács írása alapján a főpapok kérdéseiben az Elohim (Isten neve kiejthető formában) szó szerepelt, Márk emlékezései szerint az Áldott Fia kifejezést használták a főtanács vezetői. Jézus Máté írása alapján azt válaszolta: „Te mondad. Sőt mondom néktek: Mostantól fogva meglátjátok az embernek Fiát ülni az Istennek hatalmas jobbján, és eljöni az égnek felhőiben.”^[33] Márk szerint Jézus így felelt a kérdésre: „Én vagyok. És meglátjátok majd az embernek Fiát ülni a hatalomnak jobbján, és eljöni az ég felhőivel.”^[34] Lukács beszámolója alapján Jézus Máté és Márk elbeszélésében szereplő válasz együttesét feleli a főpapoknak: „Ti mondjátok, hogy én vagyok.”^[35]

Jézusnak a szinoptikusok írásaiban szereplő válaszai egyesek szerint nem mások, mint szorongatott helyzetben kikényszerített beismerések.^[36] Jézus nyilván tudatában volt annak, hogy nem tagadhatja meg messiási mivoltát, ugyanakkor nem véthet a Tóra előírásai ellen sem. Bármelyik válasz hangzott is el, Jézus isteni mivoltának megvallása csupán a Márk beszámolójában szereplő

[31] *Qal imperfectum*: egyszerű aktív cselekvést vagy történést, ill. állapotot kifejező igerőzs a héber nyelvben.

[32] Istenkáromlás. Magyar Zsidó Lexikon. (Elérhető: <http://zsidlex.uni.hu/keret.cgi?/szocikk/12207.htm>.)

[33] Mt 26,64.

[34] Mk 14,62.

[35] Lk 22,70.

[36] Cullmann, 1963, 118.

válaszban („Én vagyok”) történhetett meg, és legfeljebb *implicit*e hangzott el azért, mert valahogy el kellett hangoznia.

A „Te mondád”, illetve a „Ti mondjátok, hogy az vagyok” válaszok egyesek szerint kifejezett tagadásnak minősülnek,^[37] mások a mondat tartalmát, üzenetét a rabbinikus irodalomban is gyakran előforduló formulával (Te mondod vagy Te mondtad) hozzák összefüggésbe: ezek szerint ezekből a válaszokból nem derül ki mindig egyértelműen és következetesen mindenhol ugyanaz, nevezetesen, hogy a feleletet adó egyetért-e a kérdező véleményével. Sokkal inkább kitér a válasz elől, és a „Te ezt a következtetést vonod le ebből” jelentéstartalommal ruházza fel a választ.^[38]

A Jézus válaszában második felében idézett, Dániel próféta jövendöléseiben szereplő epizódban az ember fiát emlegeti. Az „ember fia” kifejezéssel foglalkozó szakirodalmi polémia több évtizedes történelemre tekint vissza. Ennek főként az az oka, hogy az ember fia kifejezést (בן אדם, *ben adam*) kizárólag Jézus használja, akitől pedig – az evangéliumok tanúsága szerint – soha senki nem kérdezi meg a szóösszetétel jelentését, és nem is tiltakozik ellene senki.^[39] Amikor azonban a tárgyaláson a főpapoknak adott válaszában Jézus az ember fiát is megemlíti, válaszában ezt a részét is istenkáromlásnak minősíti a bíróság. Ez a minősítés nem csupán abból a szempontból érthetetlen, hogy Istennek nemhogy a tiltott neve, de az azt helyettesítő neve sem hangzott el Jézus válaszában, hanem azért is, mert „minden kutató egyetért abban, hogy az ember fia kifejezést a palesztinai arámi dialektus minden korszakában általában főnévként, illetve a határozatlan névmás (valaki, egyvalaki) helyett használták. A kifejezést azonban a galileai arámiban, vagyis a Jézus és követői által beszélt nyelvben – legalábbis részben – *circumlocutió*ként használták, azaz a beszélő a kifejezést önmagára utalva használta.”^[40] Az evangéliumokban, vagy ezeken kívül ugyanakkor semmiféle utalás nincs arra, hogy az ember fia kifejezést mint címet valaha is használták volna.”^[41]

Jézus büntetőpere idején hatályos zsidó jog szerint tehát szóbeli istenkáromlást csak az követett el, aki kiejtette „Isten valóságos nevét”. Jézus bírósági kihallgatása során a főpapoknak a „Te vagy-e a Krisztus, az Istennek Fia?” kérdésére adott válaszai közül („Te mondád”, „Én vagyok”, „Te mondád, hogy én vagyok” vagy az Emberfia/ ember fia említése) – bármelyik válasza is hangzott el valójában – nem valósította meg a szóbeli istenkáromlás büntetését, és mivel a hamis prófétaság büntetését sem sikerült rábizonyítani, más bűncselekmény elkövetésével pedig nem vádolták meg, bűncselekmény hiányában fel kellett volna menteni.^[42]

[37] Abrahams, 1924, 1-2.

[38] Bacher, 1905, 6.

[39] Vermes, 1995, 207.

[40] Borsch, 1967, 23.

[41] Vermes, 1995, 216., 236.

[42] Talmud, 1921-1923., Szanh 56a.

A zsidó főtanács azonban nem csupán amiatt járt el jogellenesen, hogy bizonyítottan minősítette a szóbeli istenkáromlás vádját Jézus cáromlását nem tartalmazó válasza alapján, de a zsidó büntetőeljárás legfőbb alapelveivel is ellentétben folytatta le a pert Jézus ellen. „A zsidó jogban az eljárásnak a felmentés reményében kellett megindulnia, amit a mai fogalmaink szerint az ártatlanság vélelmével tudnánk leginkább azonosítani.”^[43] A Jézus ellen folytatott perben a Szanhedrin – legalábbis az evangéliumok tanúsága alapján – nem vett figyelembe mentő körülményeket. Ennek oka egyrészt az, hogy a perben nem szerepeltek mentő tanúk, másrészt maga a vádlott is élt a tanúvallomás megtagadásának lehetőségével. A Talmud szerint, ha a vádlott önként, még a tanúvallomások elhangzása előtt bevallotta tettét (azaz nem pszichikai vagy fizikai ráhatásra tette^[44]), akkor a vádlottat fel kellett menteni.^[45] A szóbeli istenkáromlás vádjára a Nagy Szanhedrin a vádlotton kívül ugyan nem hallgatott meg tanúkat, azonban azzal, hogy a főpap esküvel kötelezte Jézust a válaszadásra (tehát pszichikai ráhatást gyakorolt a vádlottra), gyakorlatilag elvette tőle a Talmud által biztosított lehetőséget a felmentésre. Jézus persze megtehetette volna, hogy továbbra is hallgat, végül mégis a vallomástétel mellett döntött: tartalmilag valóban beismerő, pozitív vallomást tett, zsidó jogi szempontból azonban nem követett el bűncselekményt.

Jézus tehát az eljárás során több alkalommal is „megmenekülhetett volna” a halálbüntetéstől: tehetett volna beismerő vallomást még a főpapok általi kihallgatását megelőzően, de megtehetette volna, hogy egyáltalán nem tesz vallomást. Annak érdekében azonban, hogy beteljesedjenek a Dániel próféta könyvében leírtak, Jézus elérkezettnek látta az időt, hogy vallomást tegyen a bíróság előtt.^[46] A bíróság a főtanács kérdésére adott válaszáért bűnösnek találta istenkáromlás vádjában, és halálra ítélte, a halálbüntetés végrehajtásának joga hiányában azonban a terheltet a római helytartóhoz kellett vinniük: „Vivék azért Jézust Kajafástól a törvényházba...”

2. Jézus Pilátus előtt I.

Jézus büntetőpere idején „Júdea, Szamária és Idumea *procurátora*, Pontius Pilátus igen széles jogkörrel rendelkezett: irányította a katonaságot, a kincstári pénzügyeket és az igazságszolgáltatást.”^[47] Josephus a Zsidó háborúról írt művében említi, hogy amikor a császár elűzte Arkhelaoszt (i. e. 6.) és az általa

[43] Szathmáry, 2003, 81.

[44] Saját megjegyzés.

[45] Talmud, 1921–1923, Szanh 56a.

[46] Dán 7,13–14.: „Látám éjszakai látásokban, és ímé az égnek felhőiben mint valami emberfia jőve; és méne az öreg korúhoz, és eleibe vivék őt. És ada néki hatalmat, dicsőséget és országot, és minden nép, nemzet és nyelv néki szolgálja; az ő hatalma örökkévaló hatalom, a mely el nem múlik, és az ő országa meg nem romtatik.”

[47] Sály, 2012, 68.

uralt területet római provinciává alakította (Syria provincia), a császár a helytartónak teljhatalmat adott.^[48] Tekintettel a tartományban működő helyi bírások meglétére, a procurator csak nagyobb tárgyi súlyú ügyekben ítélkezett. A procurator felett a provincia legátusa (ekkor Pomponius Flaccus) elvben ellenőrzési jogot gyakorolt igazságszolgáltatási ügyekben is, a gyakorlatban erre csak elvétve került sor.

„Az egész ókorban (és sokáig a középkorban is) érvényesült az ún. személyiségi elv, amelynek értelmében mindenkit saját (helyi, nemzeti stb.) joga szerint kell elbírálni. Nem vonatkozott azonban a személyiségi elv a súlyosabb bűncselekmények elkövetőire; ezekben az ügyekben ugyanis mindig a római hatóság (helytartó) járt el, és a római jog alapján ítélkezett. Így történt ez Jézus Krisztus perében is.”^[49] Mindezek alapján a Jézus ellen vezetett büntetőeljárás következő szakasza Pilátus előtt játszódott le.

Az evangélisták egyöntetű beszámolója szerint Jézust a zsidó főtanács már másnap reggel Pilátus elé vezettette.^[50] Amennyiben Jézust nem a zsidó hatóságok tartóztatták volna le, és vitték volna a helytartó elé, a magistratus imperiumán alapuló idézési paranccsal (*vocatio*) szólították volna a római büntetőhatóság elé.^[51]

Paul Winter (1904–1969) neves Biblia-kutató ebből arra a következtetésre jutott, hogy ha már másnap reggel fogadta a főpapi küldöttséget a helytartó, akkor lehetek korábbról is információi Jézus ügyéről. Winter szerint ennek egyetlen módja képzelhető el, nevezetesen, hogy római katonák foganatosították Jézus letartóztatását.^[52] Ez utóbbi lehetőség azért nem valószínű, mert ha Pilátus kezdeményezésére történt volna mindez, tekintettel arra, hogy neki zsidó oldalról nem volt szüksége „megtámogatni” a római vádat vagy az eljárás lefolytatását, biztosan nem vonta volna be a zsidó hatóságokat az eljárás menetébe. Ettől függetlenül persze lehettek Pilátusnak előzetes információi Jézus ügyéről, de azok biztosan nem a Winter által feltételezett módon jutottak el hozzá. Ha Pilátus azért állt már a következő nap reggel a zsidó főtanács küldötteinek rendelkezésére, mert voltak előzetes információi Jézus ügyéről, akkor miért nem élt ezekkel az információkkal a zsidó vád ismeretének hiányában, és miért nem vádolta meg Jézust a római jog alapján? Közismert zsidóellenessége alapján kaphatott volna az alkalmon, de nem tette, inkább próbált „megszabadulni” az ügytől. Mivel azonban a zsidók – utalva a halálbüntetés végrehajtásához való joguk hiányára – jelezték, hogy nem vihetik vissza magukhoz a vádlottat, Pilátus kénytelen volt foglalkozni Jézus ügyével.

[48] Flavius, 1963, 2,8,1.

[49] Földi – Hamza, 2007, 212.

[50] Winter, 1974, 65.

[51] Zlinszky, 1992, 59.

[52] Winter, 1974, 65.

Pilátus kezdetben megnyilvánuló távolságtartását a szakirodalom eltérő módon magyarázza. Giovanni Rosadi (1862–1925), a századforduló olasz közéletének neves szereplője, büntetőjogász és politikus úgy véli (feltehetően Pilátus zsidóellenségére építve), hogy Pilátus egyszerűen gúnyt akart űzni a zsidó küldöttség tagjaiból azzal, hogy „felszólította őket olyan jog gyakorlására, melyet tőlük épp a római uralom rabolt el, s amelyet ez alkalommal ő maga képviselt”.^[53] Sály Pál, a Miskolci Egyetem docensének véleményét osztva valószínűbb, hogy Pilátus azért próbálta az ügyet a zsidó küldöttség felé irányítani, mert kezdetben nem is gondolt arra, hogy Jézus ellen halálbüntetéssel szankcionált bűncselekmény alapján kell majd vádat emelni.^[54] Mivel a *cognitió*s eljárásban a *magistratus* maga kérdezett, maga gyűjtötte be a bizonyítékokat és maga döntötte el, hogy mikor tisztázott a tényállás annyira, hogy [...] ítélethozatalra vigye az ügyet,^[55] Pilátus személyesen hallgatta ki Jézust. Mivel Pilátus – az ügy akkori állása alapján – úgy ítélte meg, hogy nincs bizonyítéka a terhelt ellen, a galileai születésű, véleménye szerint nem halálbüntetéssel járó esetleges bűncselekmény terheltjének ügyét visszautalta a helyi, zsidó hatóságok hatáskörébe.

3. Jézus Heródes Antipás előtt

Az ügy áttételét illetően elsősorban az a kérdés, jogszerű volt-e Pilátus részéről az az eljárás, amellyel Jézus ügyét áttette Jézus születése szerinti illetékességre hivatkozva Heródes Antipáshoz. Theodor Mommsen (1817–1903) német történész úgy véli, hogy a római büntető eljárásjog a bűncselekmény elkövetésének helye szerinti illetékesség (*forum delicti*) mellett ismerte és alkalmazta a terhelt születési helye szerinti illetékesség elvét is (*forum domicilii*),^[56] tehát Pilátus jogszerűen tette át Jézus ügyét a születési helye szerinti bírói fórumhoz.

Ha Pilátus nem sértett meg római jogszabályt Jézus ügyének áttételével, akkor vajon mi volt a célja vele? Kétségtelen tény, hogy nem akart foglalkozni Jézus ügyével: vagy zsidó belpolitikai ügyet látott benne, és a helyi hatóságokra akarta bízni az ügy elintézését, vagy nagyon is tudatában volt a helyzet súlyosságának, és a halálbüntetés végrehajtása lehetőségének is, de „egyedül nem mert szembeszállni a zsidó vezetőkkel”.^[57] Sály Pál a katolikus fordítás pontatlan magyar szövegére alapozva Arnold Hugh Martin Jones (1904–1970) brit ókortörténész feltevését azzal cáfolja meg, hogy később, amikor Heródes visszaküldte Pilátushoz Jézust, a helytartó meglepődött: „Lám, visszaküldte hozzám...”^[58]

[53] Rosadi, 1926, 217.

[54] Sály, 2012, 76.

[55] Zlinszky, 1992, 64–65.

[56] Mommsen, 1899, 356.

[57] Lohfink, 1992, 34.

[58] Biblia. Szent István Társulat, 2006, Lk 23,15.

A héber, a görög és a latin nyelvű szövegben is a meglepetést jelölő lám/íme szócska a mondatban máshol szerepel. A görög nyelvű szöveg szerint:

Πειλάτος - δὲ - συνκαλεσάμενος τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν λαὸν εἶπεν πρὸς αὐτοὺς Προσηνέγκατέ μοι τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ὡς ἀποστρέφοντα τὸν λαόν, καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἐνώπιον ὑμῶν ἀνακρίνας οὐθὲν εὔρον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ αἴτιον ὧν κατηγορεῖτε κατ' αὐτοῦ. ἀλλ' οὐδὲ Ἡρώδης, ἀνέπεμψεν γὰρ αὐτὸν πρὸς ἡμᾶς καὶ ἰδοὺ οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶν πεπραγμένον αὐτῷ.^[59]

Pilátus a szöveg görög változata szerint nem lepődött meg Heródes tettén: „Pilátus - pedig - összegyűjtván a főpapokat, a vezetőket és a népet, így szólt nekik. Idehoztátok nekem ezt az embert mint néplázítót, és íme én előttemek hallgattam ki őt, és semmi (olyan) vétket nem találtam ebben az emberben, amelyet ti felhoztok őellene. De Heródes sem, ugyanis visszaküldte őt hozzánk, és íme, semmi halálra méltó dolgot nem cselekedett.”^[60]

A héber szöveg szerint sem fejezi ki csodálkozását Pilátus:^[61]

וַיִּקְרָא פִּילָטוֹס אֶת־רְאִשֵׁי הַכֹּהֲנִים וְאֶת־הַשָּׂרִים וְאֶת־הָעָם: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הַבְּאֵתֶם לִּפְנֵי אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה כַּמִּסִּית אֶת־הָעָם וְהִנֵּה אֲנֹכִי הִקְרַתִּיו לְעֵינֵיכֶם וְלֹא מִצָּאתִי בְּאִישׁ הַזֶּה כֹּל־אֲשֶׁמָּה מִן־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם אֵתוֹ: וְגַם־הִרְדוּסׁ לֹא מִצָּא פִּי הַשִּׁיבוּ אֵלַינִי וְהִנֵּה אֵינִי־חָטָא מִן־תְּלֵמִד לְאִישׁ הַזֶּה:

„És összehívta Pilátus a főpapokat, a főembereket és a népet. Így szólt nekik: elélem hoztátok ezt az embert, aki félrevezeti a népet, és íme, én előttemek hallgattam ki őt, de nem találtam ebben az emberben egy olyan bűnt sem, ami azok közül való, amivel ti vádoljátok őt. És Heródes sem talált, mert visszaküldte őt hozzánk, és íme, én nem találtam semmi halálra való dolgot benne.”^[62]

A latin nyelvű Biblia, a Vulgata (amely a görög és az héber/arámi nyelvű szöveget vette alapul) a fentebb idézett szövegrészt a görög és a héber nyelvű változat tartalma szerint adja vissza:

Pilatus autem convocatis principibus sacerdotum et magistratibus et plebe dixit ad illos obtulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum et ecce ego coram vobis interrogans nullam causam inveni in homine isto ex his in quibus eum accusatis sed neque Herodes nam remisi vos ad illum et ecce nihil dignum morte actum est ei.^[63]

„Pilátus pedig összegyűjtván a főpapokat, a főembereket és a népet, és így szólt nekik: Idehoztátok nekem ezt az embert, mint néplázítót, és íme én előttemek hallgattam ki őt, (de) nem találtam ebben az emberben semmi dolgot azok közül, amelyekkel ti vádoljátok őt. De Heródes sem, mert visszaküldtelek titeket hozzá, és íme, semmi halálra méltó dolgot nem cselekedett.”^[64]

[59] Görög újszövetségi szöszedet. (Elérhető:<http://www.ujszov.hu/>)

[60] Az eredeti görög szöveg saját, szó szerinti fordítása.

[61] Biblia Hebraica Stuttgartensia, 1990, Lk 23,13-15.

[62] Az eredeti héber szöveg saját, szó szerinti fordítása.

[63] Biblia Sacra Vulgata. (Elérhető: [http://www.biblegateway.com/passage/?search=Lucas+23&version=VULGATE.](http://www.biblegateway.com/passage/?search=Lucas+23&version=VULGATE))

[64] Az eredeti latin szöveg saját, szó szerinti fordítása.

Márk evangéliumának fentebb idézett része tehát – mind a görög, mind a héber, mind a latin nyelvű változat tanúsága szerint – a Sály Pál által használt katolikus fordítás pontatlanságára világít rá. A római katolikus egyház az 1546. évi tridenti zsinat óta tekinti hivatalos Biblia-szövegének a Vulgatát, az 1973-ban, (a Sály Pál által is alapul vett) az 1962. évi II. Vatikáni Zsinat előírásainak megfelelően [...] készült katolikus bibliafordítás (amelyet később további kiadások követtek) azonban már kevésbé maradt szöveghű az Újszövetség legkorábban készült változataihoz képest.

Mivel tehát a meglepettséget, illetve csodálkozást is kifejező „íme” (הִנֵּה, (ιδού), (ecce) szó a katolikus fordítástól eltérően Pilátus szavainak nem az eredeti (héber, görög és latin) szöveg szerinti helyén szerepel, szó se volt arról, hogy Pilátus esetleg ne számított volna arra, hogy Heródes visszaküldi hozzá Jézust. Tehát Sály feltevése nem megalapozott akkor, amikor Pilátus csodálkozására hivatkozva azt állítja, hogy „Pilátus az ügyet végleg át akarta tenni a tetrarchához”.^[65]

Pilátus tettének indoka egészen máshol keresendő: Pilátus és Heródes között korábban összetűzésre került sor, mert a helytartó a korábbi húsvéti ünnepeket megelőzően galileai férfiakat öletett meg, amiért megromlott a viszony a két uralkodó között. Lukács beszámolója szerint Pilátus elképzelését siker is koronázta, mert Jézus visszaküldése napján Pilátus és Heródes között elsimultak az ellentétek.^[66] Fontosnak tartom megjegyezni, hogy Lukács leírása alapján a viszony nem Jézus Heródeshez küldése révén, hanem Jézus Pilátushoz való visszaküldése révén javult meg, amiből akár arra is lehet következtetni, hogy Heródes jelezvén, hogy elfogadja Pilátus békülési szándékát, nagyvonalúan visszaküldte a terheltet hozzá, hogy ítélkezzen felette maga. Hogy erre számított-e a helytartó, vagy nem, az nem derül ki az Írásból, de annyi bizonyos, hogy Jézus ügyének áttételével Pilátus nem Jézusra vagy a római perjogi szabályokra, hanem kizárólag a Heródes-szel való megromlott viszonyára volt tekintettel, épp azt akarta megjavítani. Erről számol be később Justinus is, aki szerint Pilátus kifejezetten Heródes kedvében akart járni, amikor átküldte Jézust a zsidó húsvét alkalmából Jeruzsálemben tartózkodó Heródeshez.^[67]

Mindazonáltal az epizód kapcsán több kérdés is felmerül. Miért nem ítélkezett felette, ha már egyszer az életére tört? Miért öltöztette királyi ruhába? Victor Emmanuel Harlow (1856–1958) amerikai újságíró, történész és Jézus-kutató elmélete alapján Heródes nem ítélkezhetett Jézus felett, mert Jézus kihallgatásának

[65] Sály, 2012, 81.

[66] Lk 23,8-12.: „Heródes pedig Jézust látván igen megörüle: mert sok időtől fogva kívánta őt látni, mivelhogy sokat hallott ő felőle, és reménylél, hogy majd valami csodát lát, melyet ő tesz. Kérdező pedig őt sok beszéddel; de ő semmit nem felele néki. Ott állanak vala pedig a főpapok és az írástudók, teljes igyekezettel vádolván őt. Heródes pedig az ő katonáival egybe semminek állítván és kicsúfolván őt, minekutána felöltöztette fényes ruhába, visszaküldé Pilátushoz. És az napon lőnek barátok egymással Pilátus és Heródes; mert az előtt ellenségeskedésben valának egymással.”

[67] Vanyó, 1984, 103.

időpontjában nem Galileában, hanem Jeruzsálemben tartózkodott.^[68] Ez az elmélet azért állja meg a helyét, mert Heródes korábban egyszer már eltervezte, hogy Jézus életére tör,^[69] de Jézus addigra eljött Galileából. Josef Blinzler (1910–1970) német teológus-professzor véleménye alapján ugyanakkor a tetrarcha az ügygel kapcsolatos érdektelenségét fejezte ki,^[70] és csupán ki akarta gúnyolni Jézust.

Nézetem szerint – osztva ezzel Harlow álláspontját – ez az elmélet azért nem teljesen megalapozott, mert a fent részletezett előzmények alapján (és nem utolsósorban Keresztelő János meggyilkolása kapcsán is) Heródes egész uralkodása alatt rettegve féltette hatalmát mindazoktól, akik erőteljes hatást gyakoroltak a népre. Heródes potenciális veszélyt látott Jézusban is, hiszen egyszer már az életére tört. Amikor tehát királyi ruhába öltöztetve küldte vissza Pilátushoz, véleményem szerint két dolgot kívánt ezzel kifejezni. Habár Jézus nem tett vallomást Heródes előtt, mivel „Ott állanak vala pedig a főpapok és az írástudók, teljes igyekezettel vádolván őt”,^[71] Heródes a papoktól tudomást szerezhetett az ügy addigi állásáról, a vádakról, és Pilátus álláspontjáról is. Heródes a királyi ruhával tehát egyrészt válaszolni akart Pilátusnak a Jézus felé feltett kérdésére: a tetrarcha Jézust királynak (a papok és írástudók szerint lázítónak) titulálta. A lázítás a római büntetőjog alapján halálbüntetéssel járó bűncselekmény, de azzal, hogy Pilátus – ismerve a vádat – mégis Heródeshez küldte Jézust, Heródes végrehajthatta volna a halálbüntetést maga is. Azzal azonban, hogy Jézust visszaküldte Pilátushoz, Heródes elfogadta Pilátus „bocsánatkérését” és a királyi ruhával mintegy elismerve Jézus bűnösségét, „erkölcsi” hozzájárulását adta Jézus kivégzéséhez.

4. Jézus Pilátus előtt II.

Pilátus a terhelt visszaküldését nem a terhelt bűnösségének megerősítéseként értelmezte, melyre valószínűleg azért került sor, mert Pilátus Heródes tettét a maga által képviselt álláspont alátámasztására akarta felhasználni: el akarta bocsátani Jézust.

Vajon a helytartó rokonszenvezett Jézussal vagy más oka volt a szándékának? Máté evangéliuma ugyan nem ismeri a Heródes-epizódot, megemlíti ugyanakkor, hogy „amint pedig ő az ítélszékekben ül vala, küldte ő hozzá a felesége, ezt üzenvén: Ne avatkozzál amaz igaz ember dolgába; mert sokat szenvedtem ma álmomban ő miatta.”^[72]

Blinzler ugyanakkor arra mutat rá, hogy Pilátus viselkedését illetően szó sincs arról, hogy érzelmi alapon közeledett volna Jézus ügyéhez. Épp közismert zsidóellenessége miatt dacolt ezúttal is a Jézus vesztét követelő zsidó főtanács

[68] Harlow, 1954, 172.

[69] Lk 13,31.

[70] Blinzler, 1955, 146.

[71] Lk 23, 8.

[72] Mt 27,19.

küldöttségével. Pilátus ezért pusztán meg akarta fenyeíteni Jézust, azután szabadon engedte volna.

Mivel a testi fenyeítésre vonatkozó javaslatával Pilátus nem érte el célját a zsidó főpapok előtt, ezért az ünnepek idején szokásos módon ismét kegyelmet kínált egy elítéltnak, a döntés meghozatalát pedig a nyilvánosságra bízta. Gerhard Lohfink 20. századi német teológus ennek kapcsán jegyzi meg, hogy ez volt az a momentum, amellyel Jézus pere fordulatot vett: a kegyelem révén ugyanis Pilátus „nyilvánosan megerősítette a Jézus ellen felhozott vád jogosságát.”^[73] A kegyelmezési lehetőség felajánlásával tehát Jézusból mint vádlottból elítélt lett. Pilátus pedig azzal, hogy kiadta a döntést a saját kezéből, egy védelvű alapokra épülő eljárásban elveszítette a tárgyalás során eddig megtartott pozícióját, gyakorlatilag kényszerhelyzetbe került.

A húsvéti kegyelmezés (*privilegium paschale*) jogintézményéről Winter azt állítja, hogy nem is létezett. Állítását arra a tényre alapozza, hogy a Biblia az egyetlen forrás, amely említést tesz a kegyelmezésnek erről a formájáról.^[74] A Tórában valóban nem fordul elő sem a végrehajtási, sem az eljárási kegyelem jogintézménye: „valamely büntetés elengedésének gondolata összeegyeztethetetlen volt a zsidó törvény alapelveivel és intézményeivel. A törvényt isteni dolognak tartották, s alkalmazásánál sosem volt megengedve sem az enyhítés, sem a kegyelemszerű elintézés.”^[75] Zlinszky álláspontja szerint a római büntetőjog ugyanakkor nagyon is ismerte és alkalmazta a jogintézménynek mind a két fajtáját. Mivel a *cognitiós* eljárásban a *magistratus* teljesen ura a vádnak, bármikor elejthette a vádat, tehát az ítélethozatal előtt kegyelmet adhatott a vádlottnak, mellyel megakadályozta az eljárás folytatását. Ezt nevezte a római büntetőjog *abolitiónak*, és ezt ajánlotta fel Pilátus Jézus ügyében is.

A zsidó főpapok és az általuk befolyásolt zsidó nép Jézus megkínzása ellenére is keresztre feszítését követelte a helytartótól. „Monda nékik Pilátus: Vigyétek el őt ti és feszítsétek meg, mert én nem találok bűnt ő benne. Felelének néki a zsidók: Nékünk törvényünk van, és a mi törvényünk szerint meg kell halnia, mivelhogy Isten Fiává tette magát. Mikor pedig ezt a beszédet hallotta Pilátus, még inkább megrémül vala.”^[76]

Jézus bűnvádi pere során ez alkalommal hangzott el a *procurator* előtt először (és egyetlen egyszer) a Jézus ellen felhozott zsidó vád, amelytől az evangélista beszámolója alapján a helytartó megrémült. Pilátus korábban nem egy alkalommal került szembe a zsidó vallási vezetéssel a zsidó vallási érzület megsértése miatt. Pilátus azzal, hogy megtudta, Jézust a zsidó jog alapján (a zsidó főtanács hivatalos álláspontja szerint) halálbüntetéssel kellene sújtani, nem vállalhatta egy esetleges újabb zsidó lázadás kockázatát. „Ettől fogva igyekszik vala Pilátus

[73] Lohfink, 1992, 37.

[74] Winter, 1974, 134.

[75] Rosadi, 1926, 232.

[76] Jn19, 6-8.

őt szabadon bocsátani; de a zsidók kiáltozának, mondván: Ha ezt szabadon bocsátod, nem vagy a császár barátja; valaki magát királlyá teszi, ellene mond a császárnak!”^[77] A zsidó főtanács ezzel végleg sarokba szorította a helytartót: gyakorlatilag annak adott hangot, hogy ahogy Jézust feljelentette a helytartónál, úgy magát a helytartót is feljelentheti a császárnál. Pilátus döntését Zlinszky úgy magyarázza, hogy „a személyes felelősség a császár felé, a << barátja vagy-e a császárnak >> kérdés elég volt arra, hogy egy legátust adott esetben még akár a jog útjáról is letérítsen.”^[78] A helytartó tehát – ekkorra már kényszerhelyzetben – „...kihozá Jézust, és űle a törvénytevő székbe azon a helyen, a melyet Kőpadolatnak hívtak, zsidóul pedig Gabbathának.”^[79] Azok az elméletek, amelyek szerint Pilátus ítélethozatal nélkül szolgáltatta ki Jézust, épp ennek a beszámolónak az alapján nem állják meg a helyüket. Azzal, hogy Pilátus „a törvénytevő székbe ült”, megkezdődött az eljárás végső, ítélethozatali szakasza.

„És monda Pilátus a zsidóknak: Ímhol a ti királyotok! Azok pedig kiáltoznak vala: Vidd el, vidd el, feszítsd meg őt! Monda nekik Pilátus: A ti királyotokat feszítsem meg? Felelének a papifejedelmek: Nem királyunk van, hanem császárunk!”^[80] Ezzel a zsidók mintegy megerősítették a Jézus ellen felhozott, római jog alapján halálbüntetéssel szankcionált bűncselekményt megalapozó vádat: Jézus, aki a népet lázítja, nem csupán a lázításával jelent veszélyt a római hatalomra, de még a zsidók királyának is tartja magát, tehát államellenes bűncselekménnyel vádolható. „Akkor azért nekik adá őt, hogy megfeszíttessék. Átvevék azért Jézust és elvivék.”^[81]

A római büntetőjog szabályai alapján a bíró által meghozott ítéletet írásba kellett foglalni és ki kellett hirdetni. A Jézus ügyében hozott döntést a hagyomány szerint a helytartó egy tábláról olvasta fel: a kereszthalálra ítélték felett így hangzott a döntés: „*Ibis in crucem!*”, azaz „Még a keresztre!”^[82] Ezzel megkezdődött Jézus bűnvádi perének utolsó, végrehajtási szakasza.

V. AZ ÍTÉLET VÉGREHAJTÁSA – MIÉRT ÉPP A KERESZTRE FESZÍTÉS?

A keresztre feszítés eredetét tekintve erősen megoszlanak a kutatók véleményei, de valószínűnek tűnik, hogy az asszírok alkalmazták először a halálbüntetés végrehajtásának e módját. Diodórosz, i. e. 1. századi szicíliai történetíró beszámolója szerint az első asszír uralkodó megfeszítette Pharnoszt, Média királyát.^[83]

A zsidók eleinte csak más népekkel szemben alkalmazták a kivégzés ezen módját, később azonban már maguk között is hajtottak végre keresztre feszítést.

[77] Jn 19,12.

[78] Zlinszky, 1994, 188.

[79] Jn 19,13.

[80] Jn 19,14-15.

[81] Jn 19, 16.

[82] Sály, 2012, 100.

[83] Diodoros, 1989, 2, 1,10.

Az i. e. 90-ben, Alexandrosz Janneosz, Júdea királya ellen szervezett zsidó felkelést követően lezajlott vérengzésről, melynek során a felkelők közül több száz férfit keresztre feszítettek,^[84] több korabeli forrás is beszámol. A bibliai Náhum könyvéhez készült magyarázat, az ún. Náhum-kommentár azon Qumránban talált kéziratok egyike (4QpNah, Peser Nahum), amely elsőként tartalmaz konkrét történelmi neveket. A kézirat az i. e. 1. század derekára tehető (*terminus ad quem*).^[85] David J. Halperin 20. századi amerikai történész szerint a zsidó hatóságok valószínűleg már az i. e. 2. századtól alkalmazták az élve keresztre feszítést, mely kivégzési módot – a lefejezéssel együtt – a rómaiaktól vették át.^[86] A keresztre feszítés büntetése részévé vált a zsidó büntetési rendszernek: Josephus beszámolója alapján: „a zsidók olyan fontosnak tartják halottaik eltemetését, hogy még a keresztre feszítettek hulláit is leveszik és eltemetik napnyugta előtt.”^[87]

A keresztre feszítés elterjedése a Római Birodalomban szorosan összefüggött annak terjeszkedése során kialakult nemzetközi kapcsolatok folyamatos bővülésével. Keresztre feszítés járt az államellenes bűncselekmények elkövetőinek, a császárkori Rómában az uralkodó személyét bármilyen formában megsértő rabszolgáknak, és az emberölésben bűnösnek talált szolgáknak is. Az államellenes bűncselekmények körébe azonban – a Digesta tanúsága szerint^[88] – nem csupán a felségsértés, de számos egyéb tényállás is tartozott: Justinianus ide sorolta többek között az ellenséggel való közösség minden formáját, illetve az alkotmány megdöntésére való törekvést is.^[89] Mivel pedig „a principátus első évszázada alatt a legtöbb Róma-ellenes lázadás a Júdeából, Szamáriából és Idumeából álló zsidó tartományban tört ki [...] az elfogott lázadókra – akik a római jog alapján idegeneknek (*peregrini*), vagyis római polgárjoggal nem rendelkező szabadoknak minősültek – rendszerint a keresztre feszítés járt.”^[90] Jézust tehát államellenes bűncselekmény (*crimina laesae maiestatis*) elkövetése miatt, mint nem római állampolgárt Pilátus kereszt általi halálra ítélte.

Jézus esetében – tekintettel arra, hogy nem volt római állampolgár – a helytartó által kihirdetett ítéletet azonnal végre kellett hajtani, hiszen nem volt fellebbezési lehetősége. „A hol megfeszíték őt, és ő vele más kettőt, egyfelől, és másfelől, közepén pedig Jézust. Pilátus pedig címet is íra, és feltevé a keresztfára. Ez vala pedig az írás: A názáreti Jézus, a zsidók királya. Sokan olvasák azért e címet a zsidók közül; mivelhogy közel vala a városhoz az a hely, a hol Jézus megfeszítettett vala: és héberül, görögül és latinul vala az írva.”^[91]

[84] Flavius, 1963, 1,4,6.

[85] Brettler – Fishbane, 1993, 272.

[86] Halperin, 1981, 40.

[87] Flavius, 1963, 4,6,2.

[88] Ld. D. 48.

[89] Zlinszky, 1992, 111–112.

[90] Sály, 2004, 48.

[91] Jn19, 18–20.

Az evangéliumok tanúsága szerint a keresztfára szegezett tábla három nyelven íródott. „Római szokás volt, hogy a halálra ítélt nyakába akasztottak vagy keresztjére erősítettek egy fehér gipszből készült kis táblát, amelyre olvashatóan, fekete betűkkel ráírták a büntetés okát, s esetleg az elítélt nevét és születési helyét.”^[92] Az evangélisták mindegyike más módon számol be a felirat tartalmáról. George Mervyn Lee, 20. századi amerikai ókortörténész ezt épp a felirat többnyelvűségével magyarázza. A háromnyelvű feliratot tartalmazó szövegnek az egyes nyelveken írott részei valószínűleg nem fértek ki egy sorba, így előfordulhatott, hogy azonos sorban két nyelven íródott szöveg is szerepelt. Mivel azonban az arámi nyelvű szövegben már akkor sem jelölték a magánhangzókat, az arámi szöveg minden bizonnyal kifejezhető egy sorba, ezért János – aki az arámi nyelvű feliratra emlékezett – jegyezte fel a leghosszabb szöveget (a názáreti Jézus, a zsidók királya: *ישו מלך היהודים*). Lukács valószínűleg a latin szöveget vette alapul (ez a zsidók királya: *Hic est rex Iudeorum*), míg Márk a görög felirat szövegével emlékezett meg Jézus táblájáról, amivel összeolvashatta az arámit: A názáreti Jézus, a zsidók királya: *Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων*.^[93]

János leírása alapján a zsidó főpapi küldöttség tiltakozott a felirat szövege ellen, de Pilátus már nem volt hajlandó változtatni ezen. Véleményem szerint Sáry tévesen következtet, amikor azt írja, hogy érzelmi alapon cselekedett a helytartó.^[94] Zlinszky szerint ugyanis az írásba foglalt ítéletnek a rendelkező része, akár fűztek hozzá indoklást, akár nem, annak írásba foglalását és kihirdetését követően már nem volt módosítható.^[95] Hogy a Jézus halálbüntetését tartalmazó ítélet határozati része valóban tartalmazta a felirat (Pilátus által módosítani nem kívánt) szövegét, az azért valószínű, mert a titulus minden esetben a büntetés okát tartalmazta, annak pedig benne kellett lennie a rendelkező részben. Pilátus tehát valószínűleg ezen az alapon utasította el a zsidók kérését: „Amit írtam, megírtam.”^[96]

A keresztre feszített elítélt halálának lefolyását és kiváltó okait illetően terjedelmes szakirodalmi polémia bontakozott ki. Frederick Zugibe 20. századi amerikai orvosprofesszor kísérletei (!) alapján ma már egyértelmű, hogy „az elítélt halálát a kereszten minden bizonnyal a traumás sokk okozhatta. Az előzetes testi fenyegetés, a keresztfára szegezés és a kereszten való függés során átélt fizikai szenvedés ún. égő idegfájdalomhoz (*causalgia*) vezetett, ami sokkos állapotot idézett elő. A sokk intenzitását fokozta az erős izzadás miatt jelentkező folyadékvesztés. Az egymást követő fizikai megrázkódtatások keringési zavart okoztak, melynek következtében a létfontosságú szervek vérellátása fokozatosan romlott, végül leállt. Mindez pedig az elítélt hosszú, fájdalmas halálához vezetett.”^[97]

[92] Blinzler, 1955, 180.

[93] Lee, 1968, 144.

[94] Sáry, 2012, 107.

[95] Zlinszky, 1992, 72.

[96] Jn 19,22.

[97] Zugibe, 1984, 3–10.

VI. ÖSSZEGZÉS

A Jézus ellen lefolytatott büntető eljárás jogi szempontú vizsgálata alapján megállapítható, hogy a vele szemben vezetett bűnvádi perek csak párhuzamosan, egymással szoros összefüggésben értelmezhetők, tekintettel Palesztina 1. századi történelmi viszonyainak és jogrendszerének sajátosságaira.

A zsidó büntető eljárás társadalmi hátteréül az a tény szolgált, hogy a Jeruzsálemben élő elit értelmiség, illetve maguk a jeruzsálemi tömegek is mélyszéges ellenszenvet tápláltak a műveletlen, érthetetlen dialektust beszélő vidéki galileaiakkal szemben. A jeruzsálemi hatóságok szemében a galileaiak, így Jézus is politikai szempontból épp azért váltak gyanússá, mert Galileából származtak. Figyelemmel Jézus népszerűségére a zsidó nép köreiben, „a főpapok és a törvénytartók keresték a módját, hogy Jézust titokban letartóztassák és kivégeztessék [...]”.^[98] A zsidó vallási vezetés tehát nem azért vonta Jézust bűnvádi eljárás alá, mert bűncselekményt követett el, hanem azért, hogy megölje. A zsidó jog alapján vezetett büntetőper elemzése során számos kétely merül fel a per anyagi és eljárásjogi értelemben vett törvényszerűségét illetően. A zsidó főtanács által Jézus ellen hozott ítélet nem tekinthető teljes mértékben megalapozottnak, mert a Jézus ellen felhozott istenkáromlás vádja bizonyítatlan maradt, az ítélet csupán magának a vádlottnak a vallomására épült. A Nagy Szanhedrin a zsidó büntetőper során megsértette a zsidó büntetőeljárásnak a méltányos ítélkezésre, valamint az ártatlanság védelmére vonatkozó alapelveit is azzal, hogy az eskü alatt valló terheltet morális kényszer útján kötelezte vallomástételre.

Pilátus a római büntetőper során már az első kihallgatás alkalmával látta, hogy a Jézus ellen emelt vádak alaptalanok. A helytartó annak ellenére, hogy a római jog szerint elítélni csak azt a vádlottat lehetett, akinek a bűnösségéről a bíró meggyőződött, mégis marasztaló ítéletet hozott Jézus ellen. Az zsidó főtanács többségének jogi állásfoglalása végül a zsidó nép nagy részét is Jézus ellen fordította, mellyel – bár Jézust nem találta bűnösnek – maga Pilátus sem mert szembeszállni. Bár jogi szempontból Pilátus egyértelműen önálló, a zsidó bíróság ítéletétől független döntést hozott, amikor Jézust kereszthalálra ítélte, döntésében a politikai tényezők vitathatatlanul nagyobb szerepet játszottak: „Jobb nektek, hogy egyetlen ember haljon meg a népért, semhogy az egész nép elveszzen.”^[99] Ezen a ponton találkozott össze végül a zsidó és a római államérdek, amely az elvben egymástól független jogrendszerek önálló, egymásnak ellentmondó jogi állásfoglalása ellenére is Jézus Krisztus kereszthalálához vezetett.

[98] Mk 14,1.

[99] Jn 11,47-50.

IRODALOM

- Abrahams, Isaac (1924): *Studies in Pharisaism and the Gospels*. II. Cambridge.
- *A Talmud könyvei*. (1921–1923) (Ford. Molnár Ernő.) Budapest.
- Bacher, Wilhelm (1905): *Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionsliteratur*. I. Leipzig.
- *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. (1990) Szerk. Karl Elliger. Amer Bible Society.
- *Biblia Sacra Vulgata*. Elérhető: <http://www.biblegateway.com/passage/?search=Lucas+23&version=VULGATE>.
- Blinzler, Josef (1955): *Der Prozess Jesu*. Regensburg.
- Borsch, Frederick H. (1967): *The Son of Man in Myth and History*. London.
- Brettler, Mark Zvi – Fishbane, Michael, Minhah le-Nahum (1993): *Biblical and other studies presented to Nahum M. Sarna in honour of his 70th birthday*. JSOT Press, Sheffield. 272.
- Corswant, Willy (1960): *A Dictionary of Life in Bible Times*. Oxford.
- Cullmann, Oscar (1963): *The Christology of the New Testament*. Philadelphia.
- Czire Szabolcs (2007): *Jézus, a karizmatikus a csodatevő próféta és tanító. Párbeszéd Vermes Géza Jézus-portréjával*. Keresztény Magvető. 113. évf. 3. sz. 241–258. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02100/02190/00211/pdf/KM_2007_03_241.pdf.
- Diodoros Sicilus (1989): *Library of Histrory*. In: Bibliotheca Historica. (Ford. C.H. Oldfather.) London.
- Dubnov, Simon (1967): *History of the Jews*. I. New York.
- Flavius, Josephus (1963): *A zsidó háború*. (Jos. Bellum.) (Ford. Révay József.) Budapest.
- Földi András – Hamza Gábor (2007): *A római jog története és intézményei*. Budapest.
- *Görög újszövetségi szöszedet*. Elérhető: <http://www.ujszov.hu/>.
- Halperin, David J. (1981): *Crucifixion, the Nahum Peser and the Rabbinic Penalty of Strangulation*. Journal of Jewish Studies. 32. 40.
- Harlow, Victor Emmanuel (1954): *The Destroyer of Jesus: The Story of Herod Antipas. Tetrarch of Galile*. Oklahoma City.
- Klausner, Josef (1993): *Jézus élete, tanítása és korának viszonyai a zsidó, görög és római források alapján*. Budapest.
- Lee, George Mervyn (1968): *The Inscription of the Cross*. Palestina Exploration Quarterly. Vol. 100. Issue 2. 144.
- Lohfink, Gerhard (1992): *Jézus utolsó napja*. Budapest.
- *Magyar Katolikus Lexikon*. Elérhető: <http://lexikon.katolikus.hu/J/Jézus%20elfogata%20asa.html>.
- *Magyar Zsidó Lexikon*. (1929) Szerk. Újvári Péter. Elérhető: <http://mek.niif.hu/04000/04093/html/>.
- *Mátot - A kimondott szó ereje*. Elérhető: http://www.zsido.com/konyv/72/2280/Gondolatok_a_hetiszakaszhoz/Matot_-_A_kimondott_szo_ereje.
- Mendelsohn, Samuel (2001): *Criminal Jurisprudence of the Ancient Hebrews*. New Jersey.
- Mommsen, Theodor (1899): *Römisches Strafrecht*. Leipzig.
- Rops, Henry Daniel (1987): *Jézus és kora*. II. Budapest.
- Rosadi, Giovanni (1926): *Jézus pöre*. (Ford. Boros Ferenc.) Budapest.
- Sárosi Pál (2012): *Bűnvádi eljárások az Újszövetségben*. Budapest.
- Sárosi Pál (2004): *Keresztre feszítés az ókorban*. Budapest.
- Szathmáry Béla (2003): *A zsidó jog alapjai*. Budapest.

- *Szent Biblia.* (2001) (Ford. Károli Gáspár.) Budapest.
- Vanyó László (szerk.) (1984): *A II. századi görög apologéták.* In: Ókeresztény írók. VIII. Budapest.
- Vermes Géza (1995): *A zsidó Jézus.* Budapest.
- Winter, Paul (1974): *On the Trial of Jesus.* New York.
- Zlinszky János (1994): *Ius publicum.* Budapest.
- Zlinszky János (1992): *Római büntetőjog.* Budapest.
- Zugibe, Frederick (1984): *Death by Crucifixion.* Canadian Society of Forensic Sciences Journal. 17. 3-11.

•

Kassák Lajos: Panderma 4